

ДО ПРОБЛЕМИ КРИТИКИ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Бурий А.Р.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Проаналізовано підстави критики просвітницької ідеології у поглядах окремих представників європейської культури. На конкретних прикладах з історії культури й літератури доведено, що Просвітництво не було добою виняткової домінації інтелектуалізму. Досліджено популярні у той час культурні феномени як форми антипросвітницької свідомості.

Ключові слова: просвітництво, розум, антипросвітництво, преромантизм, сентименталізм, містицизм, гедонізм, лібертинаж.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Особливе місце епохи, яка охоплює XVIII ст., відображене в отриманих нею епітетах («доба розуму», «епоха Просвітництва»). Факт присвоєння імені «Просвітництво» начебто досить переконливо говорить про те, які культурні сили здобули перемогу в результаті вікової боротьби раціоналізму та ірраціоналізму, науки й містики, реалістичної й ідеалізувальної орієнтації художньої творчості, демократизму та монархізму, буржуазних і феодальних відносин (щоправда, перемога ця була здебільшого суто ідейною, на практиці ж зберігалася формальне панування і феодальної монархічної системи, і релігії в тій чи тій модифікації).

«**Май мужність користуватися власним розумом!**» – так І. Кант визначив суть умонастроїв своєї епохи. Термін «Просвітництво» остаточно був закріплений саме після виходу Кантової статті «Відповідь на запитання: що таке Просвітництво?» (1784). Основна мета Просвітництва, за Кантом, – вільне використання людського розуму для прогресивного перетворення суспільства. Позбавлення від усіх соціальних негараздів просвітители вбачали у поширенні знань. «Просвітництво – це коли людство переростає власноруч накинуте неповноліття. Неповноліття є нездатністю користуватися своїм розсудком без керівництва з боку когось іншого. Власноруч накинуте неповноліття – таке, причина якого полягає не в нестачі розсудку, а у браку рішучості й мужності користуватися ним...» [3, с. 29–30].

Перемога розуму (або ж, радше, віра в його перемогу) – характерна ознака епохи. Носіям ідеології Просвітництва було притаманне схилення перед розумом, віра в його безмежні можливості й перетворювальну силу. **Водночас – як реакція на Просвітництво – наприкінці XVIII ст. сформувався опозиційний до нього рух, який пізніше отримав назву контрпросвітництва.** Еміль Фарє (1847–1916) пізніше зауважив: «XVIII століття, не бажаючи бути під впливом будь-якої традиції, відкинуло традицію, що містила в собі досвід нації, спаливши й знищивши здобутки минулого. XVIII століття повинне було усе відшукувати й перелаштовувати заново» [цит. за: 4, с. 286].

Аналізуючи останні публікації, присвячені аналізу критики Просвітницької ідеології, відзначимо фундаментальну працю Н. Дейвіса, у якій, зокрема, обстоюється думка про те, що «навколо так званої Доби розуму існує певна аура наївності. В ретроспективі видається дивним, що так багато видатних європейських умів надавали такої великої уваги одній людській здібності – розумові – коштом решти здібностей. Можна висувати, що наївність такого розподілу мала призвести до катастрофи, і Доба розуму справді скінчилася катастрофою у формі страшних революційних років» [1, с. 595]. Ідеологи Просвітництва робили ставку на нову людину, подекуди вільну від спадщини тієї чи тієї філософ-

ської, релігійної чи літературної традиції. Однак, як свідчить історичний досвід, усі експерименти, пов'язані з позбавленням людини від традицій, закінчувалися трагічно.

За Б. Реїзовим, «основним аргументом на користь будь-якого державного насильства слугувало «державний інтерес» або «державна необхідність». Посилання на «благо народу» було достатнім виправданням будь-яких актів будь-якого уряду. Теорія державного інтересу, заснована на правилі «мета виправдовує засоби», викликала заперечення» [5, с. 18]. Як влучно зауважив М.С. Каган, «хоча в цьому типі культурі безумовно панувало раціоналістичне мислення, однак більш розлого й послідовно окреслювалася потреба самого Просвітництва в емоційному самопізнанні, самооцінці й самостверженні людини... Культура Просвітництва продовжила суперечку про пріоритет Розуму або Почуття ... Таким чином, «раціоналізм» неправомірно вважати синонімом «Просвітництва»» [2, с. 146].

Сьогодні піддається серйозному сумніву й вироблена в епоху Просвітництва ідеологія прогресу в різних формах. Дискредитація минулого видається умовою зусиль, спрямованих до майбутнього, з якого почнеться справжня історія людини – господаря своєї долі й творця власного щастя. Найважливіші драми нашої доби, невміння контролювати хід науково-технічного прогресу, його двозначність, «прокляті» питання буття, що залишаються без відповіді, – сукупність цих та інших факторів зумовила в тому числі й криза ідей прогресу.

Безсумнівним є одне: далеко не всі ідеї просвітників виявилися життєздатними, їхню істинність не варто абсолютизувати. **Завдання статті,** отож, полягає у висвітленні основних напрямів критики просвітницької ідеології. Його реалізація пов'язана з комплексною науковою темою кафедри філософії Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка «Діалектика духовних процесів» (реєстраційний номер 0110U003047).

Виклад основного матеріалу. Едмунд Берк (1729–1797) – англійський державний діяч, член Парламенту, публіцист, мислитель – вів активну політичну й громадську діяльність. І якщо у поглядах на управління англійськими колоніями мислитель був лібералом, то у внутрішньополітичному житті часто обстоював позиції консерватизму, основоположником британської моделі якого він, власне, і вважається. У зрілій політичній діяльності Берк виступав за лояльніше ставлення до англійських колоній у Північній Америці, критикував англійське управління Ірландією, особливо за дискримінацію католиків. Був проти намагань англійського короля Георга III підсилити свою владу й доводив потребу створення політичних партій, які були б виразниками інтересів груп громадян і які б обстоювали свої чіткі і ясні принципи. Однак Велика французька революція поклала край давній дружбі

філософа з лібералами, які привітали революційні події у Франції, тоді як Берк уважав їх демонстрацією охлократії. У книзі «Роздуми про Французьку революцію» (1790) Берк виклав переконання про те, що свобода може бути тільки в рамках закону й порядку, а всі реформи мають здійснюватися еволюційним способом.

Корінь зла, яке уособлює просвітницька ідеологія, мислитель вбачав у відстороненні від традицій і спадкових цінностей (в тому числі управлінських). Берк вважав, що кожна революція нищить духовні ресурси суспільства й культурно-ідеологічний набуток століть. Радикалізмові французьких революціонерів він протиставив британську конституцію та її засади: турботу про політичну спадковість і природний розвиток; повагу до політичних традицій і конкретних правових норм замість абстрактної ідеї закону, чи його сурогату духу закону. Берк був переконаний, що будь-який перерозподіл власності завжди веде до множення в суспільстві несправедливості й загрожує соціальною катастрофою. Зазначав він і розбіжності між інтересами різних соціальних верств, зокрема, між інтересами бідних і багатих. Утім, і тут, на думку мислителя, суперечності повинні слугувати основою гармонії. Майнова нерівність є найефективнішим стимулом до праці, без якого існування цивілізації взагалі неможливе. Водночас зрівняльний переділ власності не задовольнив би потреб незаможних. Проблема бідності може розв'язуватися тільки поступово, з розвитком виробництва.

Жозеф Марі де Местр (1753–1821) пройшов надзвичайно цікавий життєвий шлях, який позначився на його філософських поглядах. У молоді роки брав активну участь у діяльності французького масонства. Але в результаті дуже розчарувався в ідеях масонів і лібералів, почав заперечувати значення французької революції, відмовився від просвітницького світогляду, перейшовши на радикальні католицькі й монархічні позиції. Цікаво, що де Местр не був сліпим апологетом соціального порядку, що передував Великій французькій революції. Свій ідеал він убачав не в майбутньому, а в минулому. Недолікам сучасної йому доби протиставляв ідеал католицько-феодалного середньовіччя. Якщо масони-ліберали вважали «альтернативною сакральністю» нове світське суспільство свободи, рівності й братерства, то де Местр пропонував для цього повернутися до джерел, протиставляючи сучасності не утопію майбутнього (революцію), а утопію минулого – Реставрацію.

На думку де Местра, фундаментом праворозуміння мала стати релігія, без якої будь-яка наука безплідна і навіть шкідлива. Конституція – це постановою Бога, і розум людини безсилий в ній щось змінити чи сформулювати її норми у систематизованому, писаному вигляді. Справжня конституція – це те, що «не можна покласти у кишеню», її зміст у божественній волі, яка визначає долю кожного народу, залежно від етапу його історії, кількості населення, традицій, менталітету, географічного розташування тощо. Конституцію як небесний припис люди розуміли раніше, коли цілком підпорядковувались волі Бога. Зразки справжнього конституційного устрою де Местр вбачав у рабовласницькому суспільстві, позаяк «людина занадто зла, щоб бути вільною», у середні віки, тобто за доби хрестових походів, інквізиції, панування релігійних орденів, лицарства і єдиновладного, абсолютного монарха, влада якого встановлена саме божественною, історичною конституцією. Рабство, нерівність – це найцивілізованіший природний стан людини, а несправедливості – основний закон світобудови, за яким

вищі й сильні індивіди поглинають нижчих і слабших. Тому війна для де Местра була проявом дії світового закону, воєнка – знаряддям цього закону, злочини і покарання – вічними й необхідними проявами світового порядку, природної гріховності людини, а кат – вершиною порядку, який спирається на силу страху. Без ката політична світобудова, небесна законність перетворяться на хаос, а держави, створені за божественною конституцією, припинять своє існування назавжди. Відтак де Местр дійшов висновку, що єдино законною є влада абсолютного монарха. Повернутися до цивілізації – означає ліквідувати наслідки сатанинських революцій, відновити чинність старих, неписаних, історичних конституцій, реставрувати конгломерат абсолютних монархій, об'єднати зусилля світської і духовної влади у боротьбі проти інакомислення.

Варто також нагадати, що **XVIII ст. не було епохою виняткової домінації інтелектуалізму. Розвів окультизму містицизму** виявився у вшануванні знаменитого італійського авантюриста Алессандро Каліостро (1743–1795, справжнє ім'я – Джузеппе Бальзамо, в інтерпретації Александра Дюма – Жозеф Бальзамо). Чутки про його чудесні здібності стрімко ширилися всією Європою. Казали, що Каліостро легко викликає душі померлих, перетворює свинець у золото, читає думки. У Санкт-Петербурзі Каліостро «вигнав диявола» з юродивого Василя Желугіна, повернувшись до життя новонародженого сина графа Строганова, запропонувавши Потьомкіну потроїти його золоту готівку з тією умовою, що одну третину золота візьме собі. Той, будучи найбагатшою людиною Європи, погодився на це винятково для розваги. Два тижні після того золото було зважено і піддано аналізу. Що зробив Каліостро – залишилося невідомим, але золотих монет дійсно стало більше рівно втричі. Після довгих мандрів по Єгипту і Європі він зблизився з німецькими масонами. Отримуючи величезні грошові кошти з масонських лож, він почав вести у Лондоні розкішне життя й старанно займався благодійністю. Люди вірили, що він володіє філософським каменем.

Ще одна незвичайна подія в культурному світі Європи відбулась у 1745 р.: шановний і всіма визнаний вчений, який займався математикою, астрономією, механікою, гірничою справою, тобто найсерйознішими, точними науками, який навіть удостоївся звання почесного члена Петербурзької академії наук, оголосив себе «ясновидцем», «духовидцем» і сповістив світові, що сам Бог доручив йому розкрити людям справжній зміст Біблії. Це був швед Еммануель Сведенборг (1688–1772), який видав тлумачення Біблії під назвою «Небесні таємниці». Невдовзі появились друком «Апокаліпсис відкритий», «Істинна християнська релігія», «Мудрість янгольська про божественне провидіння» та ін. Це наробило багато галасу у XVIII ст. Сведенборг проголошував: світ населений духами, вони спілкуються один з одним, а також іноді і з людьми за суворого ієрархічного системю. Люди, які досягли певних ступенів праведної досконалості, отримують можливість спілкуватися з ними. У праці «Про небеса, про світ духів і про пекло» Сведенборг висунув дуже цікаву версію посмертного існування, яка йому дана, як він запевняв, «з перших рук». У книзі йдеться про те, що зовнішній вигляд ангела не відрізняється від людського. Щобільше, все, що є на небесах, відповідає тому, що є у людей. При цьому людина зберігає всі свої звички, схильності і улюблені заняття, на підставі яких вирушає в ту чи ту область потойбічної реальності. І пекло створюють самі люди власними поганими думка-

ми, справами й манерами. Й.В. Гете, який з його тверезим розумом не надто шанував різну чортівню, скористався, проте, у «Фаусті» спиритуалістичним реквізитом Сведенборга й містика XVI ст. француза Мішеля Нострадамуса (1503–1566). Фауст навіть ніби повторює шлях Сведенборга. Подібно до нього, він займався півжиття науками. Потім, відчувши марноту набутих знань, звернувся до магії, щоб досягнути «таємниці буття», «всесвіту внутрішній зв'язок», «усе, що лежить в основі» – до ірраціональної сфери, куди за допомогою розуму немає доступу.

Упродовж століття ширилися різні секти (у Франції, зокрема, діяла секта ілюмінатів, до якої належав письменник Жак Казот (1719–1792), який був великим прихильником кабалістики); набула значної ваги організація масонів – спочатку в Англії, потім і в усьому світі (вона існує дотепер із центром у США). Певна частина літераторів Європи була захоплена цією містикою: світ для них ніби роздвоївся на видимий, реальний, і прихований, таємничий. Пізнання іншого, таємничого світу вимагало особливих, позалогічних, ірраціональних засобів. Одним із таємних товариств, які отримали загальну назву «ілюмінатів» (буквально – «освячених»), була секта мартіністів, послідовників португальського теософа Мартінеша Паскуаліса. З ними і зближився Ж. Казот в середині 1770-их років. Біографічна легенда пов'язує його вступ до таємного товариства з виходом у світ повісті «Закоханий диявол» (1772). Якщо справжні обставини, що призвели Казота в секту мартіністів, залишаються до кінця нез'ясованими, то з більшою певністю можна встановити час і причини його розходження з ними. Воно настало на початку Французької революції через незгоду з політичними поглядами мартіністів. Тодішній глава секти Сен-Мартен і його послідовники вітали революцію, покладаючи на неї надії соціального перетворення суспільства в душі їхніх ідей. Натомість Казот залишався до кінця прихильником монархії і навіть намагався за допомогою емігрантських аристократичних кіл організувати втечу Людовіка XVI (влітку 1792 р.). Його листи потрапили до рук революційної влади, він був заарештований, засуджений і страчений. Загибель на ешафоті, а також заняття містикою і зв'язок з таємними сектами та окремими особами, що користувалися репутацією «ясновидців», послужили приводом для біографічної легенди, яка оточила ім'я Казота романтичним ореолом і принесла йому в XIX ст., в епоху романтизму, значну популярність. Літературні віяння, що наклали відбиток на його «Закоханого диявола», знаменували кризу просвітницького раціоналізму. У повісті письменник не вдається до раціоналістичного мотивування та викриття уявної фантастики. Навпаки, від самого початку світ надприродних явищ і духів в постає як такий, що реально існує. Фантастика проходить крізь усю повість не як зовнішня орнаментальна подробиця, а як рівноправний елемент людського буття, втілений в Бйондетті – таємничій істоті, що володіє загадковою владою, і водночас наділеній конкретними психологічними й побутовими рисами живої жінки. Чарівна дівчина, яка називає себе Сильфідою і виявляється у фіналі повісті Вельзевулом, пристрасно закохана і, крім того, діловито передбачлива в практичних питаннях, самовіддана і, попри те, досить досвідчена в еротичних спокусах, смиренно покірлива спочатку і вимогливо-деспотична наприкінці, – цей складний, витканий зі суперечностей образ поєднує в собі життєву реальність та психологічну правдоподібність.

Під час розквіту абсолютизму **гедонізм** був одним з визначальних життєвих принципів так званого «галантного століття» у психології європейських аристократів XVIII ст. в Європі, і особливо у Франції в часи правління Людовіка XV. Одними з визначальних рис «галантного століття» були фаворитизм, відособленість королівського двору, культ насолод як основний життєвий принцип. При цьому поняття «галантність» включало в себе такі різко протилежні тенденції, як проголошення жінки «богинею» і «володаркою дум», і, з іншого боку, – використання її як безправного об'єкта, «знаряддя» для отримання задоволень. «Доба елегантності» йшла пліч-о-пліч з добою безсоромності. З одного боку, вищі класи та всі, хто наслідував їх, з іще не баченим шалом вхопилися за мистецтво елегантного життя, розкіш та витонченість виявлялися геть у всьому: в одязі, палацах, обставі, в музиці та колекціях. Водночас серед усіх класів відбулося значне пом'якшення суспільних, а надто сексуальних звичаїв. Згодом сексуальну свободу вже не просто терпіли, але й хизувалися нею» [1, с. 614]. Після довгої перерви (на думку Н. Дейвіса – доки тривала Реформація) кожному, хто хотів, знову було вільно поводитися легковажно. «Для тих, кому дозволяли статки і здоров'я, надмірності в уборах, пиятиці, їжі та сексуальних утіхах стали звичайною справою» [1, с. 614]. Тож не дивно, що XVIII ст. запам'яталось також своєрідною програмою **лібертинізму**, яка залишає позаду навіть вихідні пункти т.зв. «сексуальної революції» XX століття. Лібертенами називали у XVIII ст. прихильників вільної, гедоністичної моралі. У Франції існувала навіть особлива лібертенська субкультура як скандально-епатажна форма **антипросвітницької свідомості**. Чого вартує лише постать Донасьєна Альфонса Франсуа де Сада, більш відомого як маркіз де Сад (1740–1814). Гедоністично-еротичні устремління він довів до патологічної межі, щоправда, подаючи це викриттям вдач французької аристократії й духовенства, які свої сексуальні вакханалії пояснюють відповідністю законам природи. «Так, один з персонажів «120 днів Содому», «звеличуючи розпусту, доводив, що вона закладена в самій природі і що, чим більше він віддається різним збоченням, тим більше він природі служить. Його думка зустріли оплесками...». Ця «філософія» сприймається пародією на руссоїстський культ природи, так само як багато описаних в романі ситуації – пародією на еротичну поезію й живопис доби кризи французького абсолютизму. Опис свободи сексуальної поведінки здається пародією на просвітницький ідеал свободи особистості. «До якої міри зневажаємо ми ті узи, які, як ви вважаєте, непорушно поєднали нас з вами» – вигукував теоретик розпусти – і тому не повинно бути жодних моральних заборон: «Для нас вбити жінку – та що я кажу «жінку»! – Вбити будь-яку людину так само легко, як прихляпнути муху» [2, с. 147–148].

Важливим започаткуванням у мистецтві XVIII ст. стала поява течій, котрі не мали власної стилістичної форми і не потребували її вироблення. Такою найзначнішою течією був сентименталізм, пов'язаний з просвітницькими уявленнями про властиві людині джерела доброти й чистоти, що втрачаються з первісним природним станом. Цілком логічно, що встановлення гармонії в культурі Європи можливе було лише при розвитку паралельно з культом Розуму якоїсь альтернативи, яка виявилась у формуванні культу Почуття. Роман «Сентиментальна подорож» Лоренса Стерна дає назву цілому художньому явищу. Почуття в сентименталізмі описуються як «природні почуття» «природної людини», пристрасні якої лише ошляхетнюються розумом. Ідейними передумовами сентименталізму були розчарування

в позитивній ролі цивілізації, сумніви щодо можливості «царства розуму», декларованого ідеологами Просвітництва. Сентименталізм протиставив культові розуму культ почуттів, у цьому сенсі кредо сентименталізму може бути окреслене словами Ж.Ж. Руссо: «Розум може помилятися, почуття – ніколи» – ось ключ до етики й естетики сентименталізму з його культом художника (живописця, романіста, поета тощо) як наставника роду людського у мандрівці світом почуттів. Сентименталізм ще пориває з Просвітництвом. Його споріднюють із ним демократичні ідеї, симпатії до найбільш вразливих верств населення. Він радикальніший від Просвітництва в плані політичному або ж перебуває у вкрай «лівих» його рядах, але він вже пориває з Просвітництвом в поглядах на розум, на роль розуму як в особистому, так і в суспільному житті.

Не у всіх проявах емотивістської орієнтації культури XVIII ст. відчувається потяг до гармонійної цілісності відображеного мистецтвом духовного світу особистості – вона мала подекуди відверто антираціоналістичний характер. Паралельно з розвитком просвітницького мистецтва протягом всього століття, наче «тінь», існував його антипод – сукупність різних художніх явищ, яка сьогодні визначається терміном преромантизм. Якщо стосовно мистецтва початку XVIII ст. можна говорити лише про окремі преромантичні тенденції, то у другій його половині й, особливо, наприкінці преромантизм виливається в дуже впливовий рух. Подібно до інших перехідних мистецьких явищ він не складається в закінче-

ну систему, але вносить свій особливий відтінок у твори різних жанрів і видів мистецтва. Преромантична концепція світу й людини – це ніби екстраполяція глибокого суспільного розладу на загальну картину буття. Дійсність видається неблагополучною, часом жахливою. Це зовсім не те неблагополуччя, яке виправляється розумом, як думали просвітники, не той жах, від якого один крок до раю, як це раніше уявлялося художникам бароко. У творах преромантиків світ несумірний людині, чужий для неї, це світ незнайомий, далекий, що живе своїм космічним, архаїчним або екзотичним життям, він сповнений тривоги, небезпек, несподіванок, а звідси впливає, що людина – зовсім не найвища цінність і ніяка не міра усіх речей. Важливою у художній концепції преромантизму була думка про існування потойбічних сил. Ці сили – породження фантазії, не керованої просвітницьким Розумом. «Сон розуму породжує чудовиськ» – тема, яка пронизує творчість авторів цього напрямку.

Висновки. Усе це свідчило про те, що людина вочевидь не вичерпується здоровим глуздом, а згадані явища є більшою мірою виявом ренесансного людиноцентризму, аніж просвітницької ідеології. **Епоха Просвітництва відтак породила і культивувала протилежну логіцистичній ірраціоналістичну тенденцію, яка вочевидь вимагає більш розгорнутого дослідження.** Це був час, коли увагу починали привертати уява й фантазія – вони розширювали уявлення про світ, природу, стосунки людини та Всесвіту, стосунки людини з її прихованими проявами.

Список літератури:

1. Дейвіс Н. Європа: Історія / Норман Дейвіс. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. – 1464 с.
2. Каган М. Введение в историю мировой культуры. Кн. 2 / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 2003. – 320 с.
3. Кант И. Ответ на вопрос: Что такое Просвещение? / Иммануил Кант; [пер. с нем. Ц.Г. Арзаканьян] // Кант И. Собрание сочинений: в 8 тт. – Т. 8. – М.: Чоро, 1994. – С. 29–37.
4. Полікарпов В. Лекції з історії світової культури / В.С. Полікарпов. – К.: Т во «Знання», КОО, 2006. – 359 с.
5. Рейзов Б. Между классицизмом и романтизмом / Б.Г. Рейзов. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1962. – 257 с.
6. Строев А. Те, кто поправляет фортуна: авантюристы Просвещения / А.Ф. Строев. – М.: НЛО, 1998. – 400 с. – (Научное приложение. Вып. XIV).

Бурый А.Р.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

К ПРОБЛЕМЕ КРИТИКИ ИДЕОЛОГИИ ПРОСВЕЩЕНИЯ

Аннотация

Анализируются основания критики идеологии Просвещения во взглядах некоторых представителей европейской культуры. На конкретных примерах из истории культуры и литературы доказано, что Просвещение не было эпохой исключительного доминирования интеллектуализма. Исследованы популярные культурные явления как формы антипросветительского сознания.

Ключевые слова: Просвещение, разум, антипросветительство, преромантизм, сентиментализм, мистицизм, гедонизм, либертинизм.

Buryj A.R.

Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko

ENLIGHTENMENT IDEOLOGY: PROBLEMS OF CRITICISM

Summary

In the article the author analyzes the Enlightenment ideology as reflected in the ideas of certain representatives of European culture. On the basis of examples taken from the history of European literature and culture, the author proves that Enlightenment was not the epoch of extreme intellectual domination and investigates the contemporary popular culture phenomena as the forms of anti-Enlightenment worldview.

Keywords: Enlightenment, reason, anti-Enlightenment, pre-Romanticism, sentimentalism, mysticism, hedonism, libertinage.